

Володимир Бабка

ПОЛІТИЧНИЙ ВПЛИВ: ТЕНДЕНЦІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗМІН

Здійснено спробу охарактеризувати категорію «політичного впливу» як функціонального елементу політичної системи. Встановлено відповідність між функціями політичної системи та функціями впливу. Розкрито зв'язок між окремими функціями політичного впливу. Визначено багатовекторність характеристик політичного впливу. Наведено приклади способів здійснення різних варіантів впливу.

***Ключові слова:** політичний вплив, політична система, суб'єкти політичного впливу, функції політичного впливу, способи впливу.*

***Babka V. Political impact: trends of conceptual changes.** The attempt to characterize the category of «political impact» as a functional element of the political system was made. It was established*

correspondence between the functions of the political system and the functions of impact. The relationship between the some functions of political impact was exposed. The multivector characteristics of political impact were defined. The ways of realization of different impact variants were demonstrated.

Keywords: *political impact, political system, subjects of political impact, functions of political impact, ways of influencing.*

*Який уряд найкращий?
Той, який вчить нас керувати собою.
Йоганн Вольфганг Гете*

У політичній науці основна увага приділяється процесам, що ґрунтуються на реалізації влади та державного управління як окремого організаційного вияву владних відносин. Однак сфера політичного життя жодним чином не вичерпується функціями управління. Вона охоплює всі інститути та осіб, що беруть безпосередню участь у політичному процесі, та неурядові, громадські, неформальні об'єднання, які опосередковано впливають на прийняття рішень, домагаючись забезпечення власних інтересів. Крім того, як відзначав французький філософ Ш.-Л. Монтеск'є: «Кожна людина, що володіє владою, схильна зловживати нею» [8, с.137]. Дійсно, особи, наділені владою, в своїй діяльності досить часто не вдовольняються лише сферою юридично закріплених повноважень. Тому всю сукупність взаємодій у межах політичної сфери неправомірно зводити виключно до сфери офіційних владно-управлінських відносин.

Натомість функціонування цієї системи можна уявити як сукупність впливів, що відбуваються між її елементами. Таке трактування дозволяє врахувати всю багатогранність зв'язків у політичній системі, штучно не обмежуючись розглядом офіційних повноважень та нормативно закріплених функцій. У сучасних умовах вплив неформальних неурядових факторів на розвиток політичної сфери стає все більш помітним та значимим [3, с. 62]. Тому політичний вплив можна розглядати ключовим поняттям, яке визначає механізми зв'язку та функціонування елементів у межах політичної сфери.

Серед західних дослідників безпосередньо явище політичного впливу вивчали американські політологи А.Бентлі та Е.Бенфілд [10; 11]. Їхні праці присвячені процесам лобістського впливу на політичну систему. Також питань, пов'язаних з політичним впливом, торкалися Б.Рассел, Г.Лассвел, С.Лакс, Е.Тоффлер та ін. в процесі аналізу проблем, що стосуються категорії влади. З українських та російських учених ця категорія стала предметом спеціальних розвідок О.Бунтова, В.Власова, Д.Виговського, Ю.Карпця, А.Сіленко [2–5]. Дослідження О.Бойка, Є.Доценко, В.Ледяєва, Р.Соколової, В.Шейнова розглядають проблеми політичного впливу в світлі теорій влади, управління, маніпулювання.

Попри ці здобутки, зазначена категорія не набула достатньої концептуалізації як елемент політичної системи. Зокрема, в цьому дослідженні ставиться за мету охарактеризувати функції політичного впливу та встановити їх відповідність функціям політичної системи, розкрити багатоаспектність способів реалізації політичного впливу.

Тому можна, таке визначення: **політичний вплив** – це механізм відносин суб'єктів політичної системи, виражений через дію чи сукупність дій ініціатора (агента впливу), метою або/та наслідком яких є зміна поведінки, поглядів, почуттів адресата впливу в середовищі політичного буття. Політичний вплив, з одного боку, розкриває зміст реалізації політичної влади, з іншого – є способом взаємодії суб'єктів політичної сфери. До того ж, «вплив» є більш універсальною категорією, ніж «влада» чи «управління». Від влади політичний вплив відрізняється першочергово тим, що виражає дію/процес, а не диспозицію/потенціал. Натомість політичне управління становить один з випадків впливу, зокрема такий, що характеризується системним характером та результативністю.

Політична система складається з організаційно-інституційного (сукупності політичних інститутів, організацій, громадських рухів, окремих осіб), нормативного (норм, принципів й способів їх взаємодії) та ідеологічного (політичних ідей та цінностей) елементів. Організаційно-інституційний з'ясовує питання: *хто* бере участь у політичному житті? Нормативний елемент роз'яснює, *як* і в яких формах відбувається взаємодія суб'єктів політи-

ки, а ідеологічний – визначає мотиви цих взаємодій та політичної діяльності загалом, відповідаючи на питання, *навіщо* відбувається політична діяльність?

Взаємодія суб'єктів політичної системи передбачає встановлення зв'язку (комунікацію) та взаємну модифікацію установок чи поведінки партнера (вплив). Також саме політичний вплив відображає механізм трансформації та розвитку політичної сфери та її частин. Суб'єкти політичної системи становлять організаційно-інституційний її рівень і, в той же час, виступають ініціаторами політичного впливу.

Відповідно до потенційних можливостей, ресурсів та методів здійснення впливу на політичну сферу доцільно розділити його суб'єктів на офіційний «політичний рівень» та неофіційний «громадський рівень». Крім того, такий поділ відповідає сучасним українським реаліям майже кастового поділу на еліту і маси. Політичний рівень суб'єктів впливу становлять політичні організації та діячі, сучасні й минулі представники партійної та урядової еліти, тобто особи та інститути, які наділені владними повноваженнями або володіють достатнім авторитетом та капіталами для цілеспрямованого впливу на суспільство та політичну сферу. Цей рівень відзначається високим рівнем інституціоналізації й організації та постійним характером діяльності в межах політичної сфери. До громадського рівня можна віднести суспільні рухи, громадські організації та інші інститути самоорганізованого суспільства. Вони не мають офіційних повноважень для управління політичною системою, але можуть діяти засобами тиску на представників офіційного рівня. Визначальними рисами виступають значно нижчий рівень інституціоналізації, часто самоорганізований характер формування, тимчасовий, ситуативний характер діяльності.

Реалізація функції політичної системи відповідає двом запропонованим рівням суб'єктів впливу. Громадський рівень виконує вхідні функції політичної системи (артикуляція інтересів і агрегування інтересів), а представники політичного рівня – вихідні (формування нормативної бази та визначення політичного курсу, реалізація політичного курсу, судочинство). Така типологія була запропонована політологами Г.Алмондом та Дж. Пауеллом, які є авторами теорії політичних систем. Крім цих двох груп, вчені

визначили загальносистемні функції, що забезпечують структурні зв'язки в межах системи. До них належать комунікативні функції [9, с. 79–84].

Завдання політичного впливу є похідними від функцій політичної системи. Це дає змогу систематизувати функції впливу, взявши за критерій категорії Г.Алмонда та Дж. Пауелла. Слід наголосити, що запропонований поділ відображає подібність функцій усієї системи та впливу зокрема, але жодним чином не їх тотожність. Перші не можна вважати аналогічними окремим завданням політичного впливу чи їх сукупності. Отож, діалектичний структурний зв'язок функції політичного впливу можна представити за допомогою такої схеми, в якій функції згруповані за суміжністю з системними, внутрішньою подібністю, суб'єктною належністю та черговістю.

Комунікативні функції формують системні відношення на всіх рівнях. Ця група включає функції встановлення зв'язків між учасниками взаємодії, поширення й обмін *інформацією*, забезпечення *гласності*, відкритості рішень та дій. Зрозумілим наслідком цих процесів стає функція *формування громадської думки* – закріплення спільних поглядів, оцінок, суджень суспільства щодо актуальних подій і процесів. Причому, комунікативні процеси можуть відбуватися як спонтанно, так і цілеспрямовано програмуватися зацікавленими інститутами.

Регулювання суспільних відносин на політичному рівні передбачає, в першу чергу, здійснення функцій *контролю* за громадською активністю шляхом визначення нормативних меж поведінки. Такі межі встановлюються шляхом прийняття відповідних законів чи спонтанно формуються під дією традицій та суспільної моралі. Ці процеси можна визначити як функцію *нормативного контролю*. В умовах інформаційного суспільства з'явилися можливості для широкого застосування маніпулятивних технологій, які дозволяють ефективно здійснювати функцію *психічного контролю*. Він полягає в формуванні та закріпленні на рівні суспільної свідомості бажаних образів, характеристик, оцінок, представлених в соціальних стереотипах, міфах, політичному іміджі тощо.

Наступним шаблем у функціонуванні політичної системи є *виконавчі* функції. Тут мається на увазі не виконавча влада та реалізація нею політичного курсу, а процеси, які спрямовують індивідуальну та суспільну активність на здійснення певних дій. Таке спрямування відбувається шляхом використання комплексу мотивів, які спонукають до вчинення бажаних дій, *мобілізації* активності окремих осіб чи груп для досягнення бажаних результатів. Громадська активність може не лише спрямовуватися для реалізації суспільнозначимих інтересів, а й бути наслідком *провокативної* функції – створення умов для ескалації соціальних конфліктів. Така ситуація, з одного боку, мотивується *прагматичною* функцією – забезпечення індивідуальних чи вузько-корпоративних інтересів, а з іншого, призводить до дестабілізації та *дезінтеграції* суспільства.

Стан дестабілізації вимагає залагодження, в якому офіційні інститути повинні відігравати роль справедливого судді, *посередника* між сторонами конфлікту, а не його провокатора, стаючи на бік однієї зі сторін. Залагодження такої ситуації відбувається через виконання функцій *арбітражу*, посередництва між сторонами конфлікту, *урівноваження* їх інтересів, *стабілізації* ситуації з подальшою *консолідацією* всього суспільства. Саме консолідація дозволяє суспільству розвиватися, а в стані соціальної нестабільності прогресивне функціонування політичної системи значно ускладнюється або й зовсім унеможливується.

На громадському рівні чітко простежуються процеси політичного впливу в двох напрямках: взаємовпливу в ході самоорганізації суспільства та впливу на органи влади задля корегування їх дій у бажаному руслі. Ці процеси відбуваються в два етапи, які відповідають вхідним функціям політичної системи – *артикуляція* та *агрегування інтересів*. Функція артикуляції стосується *проголошення* інтересів соціальними групами чи інститутами, їх *активного захисту* і відстоювання, та *оборони* відповідних суб'єктів від зовнішнього деструктивного тиску. Агрегування інтересів, тобто трансформація проголошених вимог у конкретні дії та офіційні рішення з боку суспільства здійснюється такими функціями: *адаптацією* до певних умов політичної системи; появою й поширенням ефективних *інноваційних* способів взаємодії суспільства і влади; засвоєнням особою політичних норм, цінностей та форм політичної поведінки в процесі *політичної соціалізації*; і, як наслідок, – формування і закріплення нових соціальних та політичних статусів, що забезпечується функцією *соціального структурування*.

Пропонована послідовність є лише прикладом їх діалектичного зв'язку і в реальних умовах може прослідковуватися в інший спосіб. Також слід відзначити, що ця схема не відображає сукупності горизонтальних взаємодій між різними гілками та органами влади, які мають місце в ході вироблення та реалізації політичного курсу.

Багатогранність політичного впливу характеризується не лише різноманіттям функцій, які він виконує, а й спектром варіантів його реалізації. Він може здійснюватися різноманітними, навіть протилежними способами. Російський філософ В.Власов системно виокремив можливі способи політичного впливу:

- за рівнем відкритості дії (відкритий вплив – прихований вплив);
- за спрямуванням на об'єкт (прямий – опосередкований);
- за раціональною складовою (раціональний – ірраціональний) [4].

Відповідно до такого принципу вважаємо необхідним додати ще кілька потенційних характеристик:

- за рівнем гласності дії (публічний – приватний);
- за цільовою ознакою (вмотивований – невмотивований);

- за наявністю владних повноважень в ініціатора впливу (провладний – позавладний);
- за методами (силовий – ненасильницький);
- за організаційною складовою (організований – неорганізований);
- за рівнем усвідомлення (свідомий – неусвідомлений);
- за масштабами поширення (локальний – регіональний – загальнодержавний – всесвітній);
- за часом дії (короткочасний – довготривалий);
- за періодичністю (одноразовий – періодичний – постійно діючий).

Варто більш детально зупинитися на цих характеристиках. Відкритість впливу визначає його зовнішню видимість, прозорість для адресата. Однак досить часто він набуває прихованої форми, проявляючись як маніпулювання свідомістю. В такому разі обмежуються можливості захисту чи свідомої, адекватної реакції адресата на зовнішню дію.

Змінити поведінку особи можна або через безпосередню пряму дію на неї, або опосередковано, через інших осіб чи зміни середовища, в якому вона перебуває. Ця характеристика знаходить відгук в теорії польової поведінки, запропонованої психологом К.Левіном [6]. Згідно з нею поведінка індивіда в кожному окремому випадку є функцією, що залежить від двох змінних: особистих психологічних рис людини та життєвого простору, тобто оточення, в якому вона діє.

Для ілюстрації раціонального впливу В.Власов наводить приклад діяльності лобістських організацій. Натомість ірраціональними визначаються стихійні дії натовпу [4].

Гласність впливу, на відміну від відкритості, визначає прозорість впливу для зовнішніх спостерігачів. Зразком публічного впливу є трансляція переговорів, передвиборчих дебатів, політичних шоу тощо. Хоча, насправді, такий вплив є більшою мірою прихованою дією на аудиторію, ніж на опонента. Справжній вплив між політичними силами відбувається в ході їх приватних переговорів. Сам факт таких переговорів, як і досягнення домовленості між політичними опонентами, може бути невідомим для громадськості. І в той же час, публічно може демонструватися непримиренність позицій.

За наявності чіткої мети в суб'єкта впливу ним здійснюється вмотивований цілеспрямований вплив. Натомість в умовах, коли конкретна ціль відсутня, відбувається невмотивований вплив. Такими можуть бути також дії неорганізованого натовпу, який не усвідомлює потенційних наслідків. Інший випадок – вплив заради самого впливу, коли для особи цінність становить не досягнення конкретного результату, а здатність упокорювати інших.

Агент впливу може належати до політичної еліти і бути наділеним офіційними повноваженнями або не бути причетним до влади та здійснювати вплив, користуючись власним авторитетом, багатством, публічністю тощо. Ці види впливу можна назвати «провладними» та «позавладними» [3;5].

Можливість використання різних методів впливу дозволяє застосовувати різноманітні його класифікації. Найбільш спрощеним прикладом такої класифікації є поділ впливу на силовий та ненасильницький. Адже часто силові та ненасильницькі (нормативні, інформаційні, фінансові) методи виступають як альтернативи, тоді як методи інформування, переконання, мотивації часто поєднуються.

Акції політичного впливу можуть бути результатом чіткої попередньої організації або виникати спонтанно і поширюватися стихійно, хаотично. Прикладом такої акції, що виникла без системного планування, був Євромайдан. При цьому елементи необхідної організації виникли як наслідок, а не причина. Його антиподом став Антимайдан (листопад – грудень 2013 р.) – серія організованих мітингів, з використанням адміністративного ресурсу задля підтримки рішення влади відкласти підписання Угоди про Асоціації між Україною та ЄС.

Вплив не завжди має свідомий характер. В одних випадках людина може давати відповідь за свої дії та їх результати, в інших – не усвідомлювати можливі наслідки. Політолог О.Бойко наголошує на тому, що політичний вплив можна втілювати як свідомо та цілеспрямовано через механізми переконання та навіювання, так і несвідомо (спонтанно), на основі психологічних ефектів зараження та наслідування [1, с. 7–8]. Свідченням несвідомого впливу можуть бути аморальні дії політичного діяча, які набули розголосу. Подібні випадки негативно впливають на імідж відомих персон,

тому такі дії мають значний суспільний резонанс і можуть стати визначальним фактором під час передвиборчої боротьби. Зрозуміло, що відповідні наслідки не відповідають інтересам суб'єкта впливу, а подібний вплив не має усвідомленої мети.

Територіальне поширення акцій політичного впливу також може бути різним. В одному випадку вплив обмежується місцевим чи регіональним рівнем, а в іншому – виходить на загальнодержавний та міжнародний рівень. Це залежить, зокрема, від важливості конкретного процесу для певного міста, області, країни чи континенту, а також від рівня впливовості ініціатора дії. Так, соціолог Р.Мертон з-поміж агентів впливу виділив два типи, відповідно до масштабів впливовості: локальний та космополітичний. Локальний тип орієнтує свою увагу на місцеві проблеми та задоволення своїх інтересів на регіональному рівні (місцеві, регіональні еліти). Космополітичний тип орієнтований на широке коло проблем та інтересів (еліти й лідери загальнодержавного та світового рівня) [7, с. 562–572].

Поряд з просторовими характеристиками акцій політичного впливу є також і часові, що визначають час та періодичність їх дії. Короткочасний вплив має виступ чи коментар політика щодо певної проблемної ситуації, натомість підписання міжнародних договорів передбачає довготривалі наслідки. Одноразовий вплив здійснює окремий указ президента, процедура прийняття Державного бюджету повторюється щорічно, а дія конституційних актів триває постійно.

Отже, політична система є більш об'ємним поняттям, ніж сфера функціонування влади чи державного управління, адже вона поєднує в собі всю сукупність соціальних інститутів, неформальних та неурядових факторів, що мають місце в політичному житті. Політичний вплив є невід'ємним елементом політичної системи, що визначає механізми функціональних зв'язків між її суб'єктами. Конкретним виявом взаємодії суб'єктів політичної системи, що спричинена ціннісними ідеологічними мотивами та здійснюється відповідно до встановлених норм, є акції політичного впливу. Психологічні та соціальні механізми впливу визначають вектори трансформації установок об'єктів дії та їх поведінки в межах політичної системи. Функції впливу є похідними від загально-

системних функцій та відповідають їх структурі. В системному процесі чергування та циклічне перетворення актуальних завдань впливу відбувається в напрямках соціальної інтеграції – дезінтеграції та політичного конструювання –деструкції. Багатоаспектність способів реалізації політичного впливу відображає такі його характеристики: зовнішні прояви (рівень відкритості дії, рівень гласності дії, спрямованість на об'єкт), суб'єктні мотиваційні риси (раціональна складова, рівень усвідомлення, цільові ознаки), організаційно-процедурні характеристики (наявність владних повноважень в ініціатора впливу, методи, організаційна складова) та часово-просторові характеристики впливу (масштаби поширення, час дії, періодичність).

Подальшого, більш детального вивчення потребують конкретні механізми відносин впливу, фактори, що визначають особливості цих відносин, шляхи взаємодії різних суб'єктів, зокрема, можливості реальної участі громадських інститутів у виробленні політичного курсу. Адже, як доводять українські події листопада 2013 – січня 2014 р., самоорганізація суспільства може і повинна бути ефективним важелем впливу на політичну сферу.

1. Бойко О. Д. Політичне маніпулювання: навч. посіб. / О. Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.

2. Бунтов А. А. Политическое влияние как составляющая политического процесса современной России: автореф. дис. к. полит. н.: 23.00.02 / Александр Алексеевич Бунтов; Ярослав. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль, 2009. – 25 с.

3. Виговський Д. Суть політичного впливу як категорії політичної науки / Д. Виговський // Українська національна ідея. – 2007. – Вип.19. – С. 62–66.

4. Власов В. И. Влияние и процесс: Монография / В. И. Власов. – Ростов-на-Дону: РГЭА, 2000. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/z0001096/st000.shtml>.

5. Карпець Ю.В. Політичний вплив: сутність та вектори прояву / Ю. В. Карпець // Гілея. – 2012. – Вип. 67 (№12). – С. 275–281.

6. Левин К. Теория поля в социальных науках / Курт Левин. – СПб. : Речь, 2000. – 368 с.

7. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 873 с.

8. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Шарль Луи Монтескье. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.
9. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор : Учебн. пособ. / Сокр. пер. с англ. А. С. Богдановского, Л. А. Галкиной; Под ред. М. В. Ильина, А. Ю. Мельвиля / Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 537 с.
10. Banfield E. Political influence. A new theory of urban politics / Edward C. Banfield. – New York: The Free Press, 1961. – 354 p.
11. Bentley A.F. The Process of Government: A Study of Social Pressures / Arthur F. Bentley. – Chicago: The University Of Chicago Press, 1908. – 502 p.